

1. SEKSUALNO I RODNO UVJETOVANO NASILJE U INTIMNIM PARTNERSKIM VEZAMA

1.1 Razumijevanje i bavljenje problemom rodno uvjetovanog nasilja

Intimne partnerske veze u adolescenciji

Adolescencija je vrijeme za istraživanje i razvijanje emocionalne i socijalne kompetencije. Mladi tada uče prepoznati i upravljati vlastitim osjećajima i angažirani su u izgradnji svoje sposobnosti da budu osjetljivi i učinkoviti u odnosima s drugima: obitelji, prijateljima, partnerima i partnericama. U adolescenciji romantične veze mogu poticati samopouzdanje i zdrava iskustva koja uče mlade ljude o davanju i pristupu intimnosti. Kada veze karakteriziraju uzajamno poštovanje, prisnost, povjerenje, predanost i dobra komunikacija, mladi su sretniji sa sobom. Adolescenti/ice u zdravim vezama osjećaju se cijenjenima i prihvaćenima onakvima kakvi jesu. Mogu sami donositi odluke i ne osjećaju pritisak da čine stvari zbog kojih će se osjećati nelagodno, osjećaju se sigurno i ugodno jedno s drugim, podržavaju se međusobno i poštuju, ravnopravni su u vezi, intimni su samo kad oboje žele i znaju da je u redu reći 'ne', otvoreno razgovaraju i pravedno rješavaju sukobe. Mladi ljudi koji ulaze u svoju prvu romantičnu vezu obično imaju poteškoća u prepoznavanju kako izgleda kvalitetan odnos i nedostaju im vještine i znanja potrebna za uspostavljanje kvalitetnog i ispunjenog odnosa s partnerom/partnericom.

Međutim, za neke mlade ljude romantične veze mogu biti neugodno iskustvo povezano sa sukobima i nasiljem u intimnim vezama. Toksično i štetno ponašanje može započeti od nečega naizgled "nevinog" i rezultirati nasiljem i zlostavljanjem. Adolescenti/ice bi ovo mogli čak pogrešno protumačiti kao romantično. Primjerice, nešto može započeti kao ljubomora zbog provođenja vremena s drugima, ali kasnije rezultira izolacijom osobe od prijatelja i obitelji.

Adolescenti/ice da bi razvili pozitivne i zdrave odnose moraju biti sposobni prepoznati kada je veza štetna i destruktivna. Moraju razumjeti i prepoznati kako nejednaka raspodjela moći i rodni stereotipi mogu utjecati na njihov razvoj i odnose oko njih. Iskazivanje moći u odnosu vidljivo je kada se jedan partner ponaša protivno želji drugog partnera, ima veću kontrolu nad donošenjem odluka u vezi ili ima veću kontrolu nad ponašanjem osobe s kojom je u vezi. Na primjer, žena može osjećati da nema moć/pravo reći "ne". Nasilje u vezi jest nastojanje nasilnih partnera da steknu ili održe moć i kontrolu. Osoba koja zlostavlja se namjerno ponaša tako da uzrokuje strah, degradaciju i ponižavanje druge osobe. Zlostavljanje može biti fizičko, seksualno, emocionalno i psihološko.

Uloga rodnih stereotipa i rodne norme u održavanju rodno uvjetovanog nasilja

Od rođenja, društvo se prema djevojčicama i dječacima odnosi različito ovisno o njihovom biološkom spolu. Okruženi smo porukama, uputama i pravilima o tome kako se trebamo ponašati, govoriti, razmišljati, kako da se oblačimo i uljepšavamo kao dječak/djevojčica, žena/muškarac, što je žensko, a što muško.

Rodni stereotipi su široko prihvaćeni stavovi i uopćavanja o osobi određenog roda ili o čitavom rodu, koji se mogu odnositi na nečije osobine, osobnosti, ulogu u obitelji, emotivnom odnosu, zanimanju i fizičkom izgledu, a potječu iz tradicionalnih rodnih uloga koje su povijesno stvorile rodnu hijerarhiju u društvu. Stereotipi su u uskoj vezi s rodnim normama, zamršenim sistemom očekivanja o tome kakav treba biti netko tko pripada određenom spolu. Rodne norme i stereotipi pojačavaju hijerarhiju između spolova jer različito formiraju (socijaliziraju) djecu tijekom odrastanja. Oni utječu na njihovu komunikaciju, ponašanje, emocionalnu inteligenciju, kao i očekivanja o tome što mogu postati, po čemu su cijenjeni.

Različito izražavanje ponašanja je prihvatljivo za žene i muškarce. Tradicionalne rodne norme često kažu da djevojke i žene trebaju biti prilagodljive, sramežljive, osjećajne, brižne i podržavati svoje okruženje. Dječaci i muškarci trebaju biti neposlušni, samopouzdana, radoznali, dominantni i agresivni. Djevojčice/žene se često prikazuju kao emotivne, preosjetljive i iracionalne, dok se dječake uči da pravi muškarci ne plaču, da su čvrsti i trebaju biti racionalni.

Rodni stereotipi također utječu na izbor zanimanja i ulogu u obitelji: žene bi trebale biti domaćice, majke i brinuti o djeci, čak i kada su zaposlene, a poslovi koje povezujemo s njima vjerojatnije će biti u sektoru njege i brige (učiteljica, medicinska sestra, socijalna radnica itd.), kao i slabije plaćeni poslovi. Očekuje se da muškarci zauzimaju rukovodeće položaje ili da se bave prirodnim znanostima, inženjerstvom, politikom, jer bi oni trebali zarađivati novac i bit glava obitelji.

Rodne norme i partnerski odnosi

Tradicionalne rodne uloge mogu dovesti do loših odnosa u intimnim vezama i do potiskivanja pojedinačnih potreba/izbora ili do ugnjetavanja. Naše društvo podržava heteroseksualne odnose kao normu, gdje se muške i ženske osobine dopunjuju u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama. Nejednaka očekivanja društva o tome kako se trebaju ponašati dječaci i djevojčice, muškarci i žene mogu dovesti do dominantnog ponašanja dječaka/muškaraca prema djevojkama/ženama, kao i podređenih i ranjivih, manje nezavisnih i samouvjerenih djevojčica/žena. Ako bilo tko odstupa od gore spomenutog, društvo će ga vjerojatno kazniti zbog toga što se ne uklapa u norme (npr. „previše je muškobanjasta i otjerat će od sebe muškarce“, „on je takav mekušac ili mamin sinčić“ ili „nije pravi muškarac jer joj dopušta da mu određuje što da radi“), a to će samo dodatno učvrstiti ustaljena očekivanja. Ovako pojačani obrasci mogu dovesti do toga da se djevojke/žene nađu na udaru diskriminacije kako u svojim ranim intimnim vezama, tako i u odrasloj dobi.

Seksualna socijalizacija također pokazuje disparitet. Djevojčice se od malih nogu uči da je privlačnost jedna od njihovih najpoželjnijih osobina. One vide ženska tijela u reklamama, filmovima i drugim medijima kroz mušku perspektivu, uvijek u skladu sa vladajućim standardima ljepote. Nauče da svoja tijela promatraju iz vanjske perspektive, pa time gube vezu sa njima, što ostavlja posljedice na njihovo samopoštovanje, na prepoznavanje fizičkih granica i na način na koji se odnose prema vlastitoj seksualnosti, koja lako može postati predmet tuđih potreba.

Poruke dječacima o seksualnosti često se odnose na osvajanje, dokazivanje njihove muškosti korištenjem nečijeg (ili bilo čijeg tijela) - o nespornoj, instinktivnoj potrebi koju moraju zadovoljiti. Djevojčice, međutim, sa svojim zamagljenim fizičkim granicama i socijalizacijom, kojima su potrebe potisnute u drugi plan, često nisu u stanju reći „ne“ ili se njihovo „ne“ seksualnim prijedlozima ne čuje, na osnovu kulturnih stavova usmjerenih na muško zadovoljstvo.

Također je izvjesno da postoje dvostruki standardi u načinu na koji društvo gleda na djevojke/žene i dječake/muškarce u svjetlu njihovog seksualnog života i izražavanja. Ako djevojke i žene preuzmu aktivnije uloge u svom seksualnom životu, često su žigosane, dok se kod dječaka i muškaraca to posebno cijeni (Kardos i Sudár, 2019)¹.

Rodno uvjetovano nasilje duboko je povezano sa rodnim normama i stereotipima, jer kažnjava nekonvencionalno izražavanje roda u različitim područjima života. Osobe koje imaju rigidne poglede na rodne uloge vjerojatno neće moći prepoznati ni vlastite stvarne fizičke i psihološke potrebe, niti potrebe svojih partnera/partnerica. Rodne norme i stereotipi mogu dovesti do neravnoteže u podjeli obaveza i kvaliteti odnosa u obitelji, npr. u području brige o djeci, kućanskih poslova, donošenja odluka, financijske kontrole, napredovanja u struci itd. Sve gore navedeno ukazuje na nejednakost koja ženama ostavlja manje moći da očuvaju svoju autonomiju, da imaju kontrolu nad vlastitim tijelima, potrebama i životima.

Ravnopravne, neravnopravne i nasilne partnerske veze²

Svaka veza je različita i ne postoji apsolutni standard za odlučivanje koja veza je dobra i kvalitetna, a koja ne. Ono što je važno jest činjenica osniva li se odnos na ravnopravnosti, bez prisutnosti manipulacije, zastrašivanja ili nasilja. I to je moguće provjeriti. Svaka emotivna veza je u spektru koji se kreće od kvalitetnih, odnosa koji dobro funkcioniraju, preko toksičnih i štetnih odnosa, do nasilnih i ekstremnih slučajeva odnosa koji mogu završiti ubojstvom.

Evo kratke liste s nekoliko smjernica koje pomažu u utvrđivanju je li veza kvalitetna, štetna ili nasilna, preuzeto iz informativnog letka Udruge NANE.³

Veza je najvjerojatnije kvalitetna ako:

- Osniva se na ravnopravnosti, poštovanju, podržavanju i ljubavi.
- O problemima se može razgovarati, a razgovori će rezultirati dogovorom i promjenama.
- Korištenje nenasilne komunikacije ima pozitivne rezultate u vezi.
- Osobe u vezi ulažu istu količinu energije za rješavanje zajedničkih problema.
- Svatko može slobodno izraziti svoje osjećaje.
- Osobe koje su u vezi međusobno reagiraju na uspjehe radujući im se i podržavajući jedno drugo.
- Osobe u vezi imaju mogućnost da se mijenjaju i poboljšavaju.
- Osobe u partnerskoj vezi se međusobno potiču na poboljšanje i osjećaju da su njihovi životi potpuniji.
- Osjećaju se jačim.
- Pustili bi partnera / partnericu da slobodno prekine vezu.

¹ Kardos B. i Sudár O. (2019) Turn Me On. Patriarchátust Ellenz k Társasága.

Dostupno na mreži na: <http://turnmeon.hu/wp-content/uploads/2019/06/Kapcsolodj-be-Tordelt-WEB-FINAL-L-1.pdf>

² U upotrebi se često može čuti i koncept „zdrave“ (i „nezdrave“) partnerske veze, ali postoje brojne nedoumice u vezi sa ovim terminima. Što je zapravo zdrav odnos? Čini se kao da termin potječe iz medicinskog diskursa (i zahtjeva da se stalno prati i određuje vlastito ponašanje prema nekom unaprijed određenom mjerilu/pokazatelju prihvatljivog ponašanja). Kada se kaže „zdrav“ odnos, mogli bismo se pitati: kome i što je zdravo, tko određuje – roditelji, nastavnici/e, država, mladi?

Brojni društveni, kulturni, ekonomski, politički i povijesni čimbenici utječu na postupke, stavove i osjećaje, čineći složenim i raznolikim spolnost i seksualnost. Dakle, kada se kaže „zdrav“ odnos, to ne podrazumijeva nepromjenljivu kvalitetu emotivnih odnosa i seksualne intimnosti ili imperativ heteronormativnosti. Zbog toga radije koristimo termin „ravnopravan“ i „neravnopravan“ odnos. Mlade treba poticati da razmatraju vlastito ponašanje i treba im pružiti mogućnost za stjecanje vještina koje bi odražavale etički stav u odnosu na sebe i druge u rodnom socijalnom kontekstu. Više o ovom pitanju vidjeti u: Carmody, M. 2009. Conceptualising the prevention of sexual assault and the role of education. The Australian Institute of Family, The Australian Centre for the Study of Sexual Assault.

³ Healthy relationship, NANE. dostupno na: https://nane.hu/en/wp-content/uploads/healthy_relationship_print.pdf

Veza je štetna ako:

- Osobe u partnerskoj vezi ne mogu razgovarati o svojim problemima.
- Osobe u partnerskoj vezi su u stanju razgovarati o problemima, ali ništa se ne mijenja.
- Korištenje nenasilne komunikacije u vezi ne dovodi do rezultata.

Veza je nasilna⁴ ako je, pored gore navedenih karakteristika, prisutno bilo što od sljedećeg:

- Partner/partnerica na uspjehe osobe s kojom je u vezi odgovara okrivljavanjem, podcjenjivanjem ili bijesom.
- Partner/partnerica kontrolira svaki aspekt života osobe s kojom je u vezi.
- Ponašanje partnera/ice je uvredljivo ili grubo prema osobi s kojom je u vezi, bilo da su sami ili na javnom mjestu.
- Partner/partnerica se ponaša prema osobi s kojom je u vezi kao da je nevidljiv/a, ne upućuje mu/joj ni riječ, ne odgovara mu joj na pitanja.
- Samo jedna od osoba u partnerskoj vezi može se mijenjati, razvijati i unapređivati, dok druga osoba nikada nema dozvolu za to.
- Svijet jedne osobe u partnerskoj vezi postaje sve manji i manji (nestaju prijatelji i rođaci, stari hobiji, ciljevi i želje) – sve više je izoliran/a.
- Jedna osoba u partnerskoj vezi osjeća se sve slabijom i nemoćnijom.
- Partner/ica ne bi pustio osobu s kojom je u vezi ako želi prekinuti: ucjenjuje ga/ju svojim osjećajima, bolešću, djecom, ili prijeti ubojstvom ili samoubojstvom u slučaju da ode.
- Prijetnja fizičkim nasiljem.
- Udaranje, fizičko nasilje prema partnerici/u, prisila na sudjelovanje u seksualnim aktivnostima koje druga osoba ne voli niti želi.

Rodno uvjetovano nasilje

Rodno uvjetovano nasilje može se definirati kao nasilje usmjereno protiv osobe zbog spola/roda⁵ te osobe (uključujući rodni identitet) ili kao nasilje koje nerazmjerno pogađa osobe određenog spola/roda.

Prema definiciji Europskog instituta za ravnopravnost spolova (EIGE) rodno uvjetovano nasilje je nasilje usmjereno prema nekoj osobi zbog njenog roda. I žene i muškarci doživljavaju rodno uvjetovano nasilje, ali većinu žrtava čine žene i djevojke.⁶

Prema definiciji Ujedinjenih naroda, rodno uvjetovano nasilje je fenomen duboko ukorijenjen u rodnoj nejednakosti koji i dalje predstavlja jedno od najznačajnijih kršenja ljudskih prava u svim društvima. Ono može pogoditi i dječake i muškarce, ali obično se događa kada iskazuju nenormativnu seksualnost ili rodno izražavanje.⁷

Prema Konvenciji Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u obitelji „rodno uvjetovano nasilje nad ženama“ označava nasilje, koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nerazmjerno pogađa žene (čl. 3, točka d).⁸

⁴ Upotreba termina "nasilna veza" može asociirati na spolno/rodno simetrična ponašanja. Brojna istraživanja pokazuju da su djevojke nerazmjerno češće izložene svim vrstama nasilja u emotivnom partnerskom odnosu, o čemu će biti još riječi. Treba istaknuti i to da bi bio neprihvatljiv preventivni pristup koji usmjerava na (individualnu) odgovornost djevojaka da upravljaju rizicima za nasilje, uključujući seksualne napade, kao način prevencije nasilja, umjesto da se odgovornost locira na onog tko se nasilno ponaša i odgovornost države/institucija da osiguraju mehanizme zaštite i podrške (više o ovome vidjeti u Carmody, M. 2009.).

⁵ „Rod“ označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i attribute, koje neko društvo smatra prikladnim za žene i muškarce (Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, čl. 3, paragraf c))

⁶ European Institute for Gender Equality (EIGE). Gender Equality Glossary and Thesaurus. Dostupno na: <http://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1153>

⁷ Opća preporuka br. 35 Odbora za uklanjanje diskriminacije žena o rodno utemeljenom nasilju nad ženama, dopuna Opće preporuke br. 19. Dostupna na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Ujedinjeni%20narodi/2018/Opca%20preporuka%20br35%20-2%20izdanje.pdf>

⁸ Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (Hrvatski sabor donio je Zakon na sjednici 13. travnja 2018). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/meunarodni/2018_05_3_27.html

Žene i djevojke, svih dobnih skupina i porijekla, najviše su pogođene rodno uvjetovanim nasiljem. Ono može biti fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko i uključuje:

- nasilje u intimnim partnerskim vezama;
- seksualno nasilje (uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje i uznemiravanje ili proganjanje);
- ropstvo (seksualno iskorištavanje, trgovinu ljudima, držanje žena u zatočeništvu i fizičko iskorištavanje);
- štetne kulturne prakse, kao što su prisilni brakovi, sakaćenje ženskih spolnih organa i takozvani zločini počinjeni u ime časti;
- elektroničko nasilje i uznemiravanje korištenjem novih tehnologija.

Rodno uvjetovano nasilje predstavlja kršenje ljudskog dostojanstva i prava i, u najgorem obliku, krši pravo na život. Ono je također ekstremni izraz rodno uvjetovane nejednakosti.

Oblici nasilja u intimnim partnerskim vezama

Nasilje u intimnim partnerskim vezama jedna je od vrsta rodno uvjetovanog nasilja, koje češće pogađa žene i djevojke. Prema Ujedinjenim narodima, rodno uvjetovano nasilje više pogađa žene zbog povijesno uspostavljene neravnoteže moći između muškaraca i žena, koja dovodi do toga da muškarci dominiraju nad ženama u društvu i sprječavaju žene da ostvare svoj puni potencijal⁹. Postoje mnogi oblici nasilja u intimnim partnerskim vezama, obično se pojavljuju zajedno, jer svi potječu iz istog izvora: seksizam, nedostatak poštovanja i negativni stavovi prema ženama. U nastavku teksta nalaze se tipični primjeri u okviru najvažnijih vrsta nasilja prema ženama:

Emocionalno nasilje: Podcjenjivanje i vrijeđanje partnerice ili osoba i stvari koje ona voli ili cijeni, ismijavanje (njen izgled, religija, etničko poreklo itd.). Prijetnje da će nauditi njoj ili osobama i stvarima koje su joj dragocjene, prijetnje samoubojstvom. Učestalo ljubomorno ponašanje. Uništavanje njenog samopouzdanja; preispitivanje ili ignoriranje njenih nezavisnih odluka. Okrivljavanje partnerice za sve, uključujući i vlastite emocionalne ispade. Umanjivanje (ili relativizacija) partneričinih emocija i/ili iskustava (uključujući i doživljaj težine zlostavljanja). Odbijanje razgovora o problemima ili čak negiranje njihovog postojanja. **Izolacija** partnerice od informacija, emocionalne podrške (socijalnih i finansijskih resursa), izolacija od obitelji i prijatelja (često na manipulativan, prikriiven način), sprječavanje da stekne nove prijatelje; ponižavanje pred obitelji ili prijateljima, tako da se ona sama izolira od socijalnih kontakata. **Kontroliranje** što ona može, a što ne može raditi, s kim se može sastajati/razgovarati, gdje može ići, što može obući, onoga što radi u slobodno vrijeme (uključujući i kontrolu korištenjem tehnologije). Provjeravanje telefona, čitanje emaila, pretraživanje džepova i torbi, praćenje partnerice svuda, kao i držanje pod stalnim nadzorom na poslu ili u školi. Prijeteće ponašanje: uništavanje stvari, zastrašivanje oružjem, prijeteći ton, pogled, stav tijela, uvredljivo ispitivanje ili opasna vožnja, uhođenje bivše partnerice. Mnoga od ovih ponašanja mogu pokazivati i žene prema emotivnim partnerima, ali je njihova mogućnost da nametnu kontrolu, zlostavljaju ili proizvedu štetnu posljedicu za partnera mnogo manja, jer kultura (tradicija i običaji) i društveni stavovi, koji muškarcima dodjeljuju više moći, pomažu da oni neusporedivo lakše zloupotrebe svoju nadmoć prema ženama.

Fizičko nasilje: Guranje, udaranje, gušenje partnerice, hvatanje za ruke, ramena, gnječenje prstiju, vučenje za kosu, šamaranje, udaranje, drmanje, nanošenje opekotina, upućivanje prijatnji ili nanošenje povreda oružjem. Uskraćivanje prava partnerice na slobodu kretanja i nezavisnost. Zaključavanje osobe unutar ili van kuće, ili vezivanje, ometanje sna, zabranjivanje da se pere, jede, pije ili da se brine o drugim fizičkim potrebama.

⁹ Ujedinjeni narodi, 1996, odjeljak 75

Seksualno nasilje: Prisiljavanje ili manipuliranje partnerice da sudjeluje u seksualnim aktivnostima koje ona ne želi, ignoriranje ako kaže ne, ignoriranje znakova da ne uživa u toj aktivnosti, moljenje za stvari koje je već odbila, povređivanje ili ponižavanje tokom seksa, silovanje, povređivanje genitalija ili primoravanje na odnos s drugima. Odbijanje upotrebe kondoma, sprječavanje uzimanja kontracepcije, primoravanje na abortus ili zabranjivanje abortusa. Dijeljenje privatnih intimnih slika/video zapisa seksualnog sadržaja na internetu bez pristanka, ucjena da će postaviti privatne slike seksualnog sadržaja i zauzvrat iznuđivati seksualne usluge.

Ekonomsko nasilje: Izolacija partnerice od financijskih resursa; sprječavanje da završi školu, da studira, da radi ili zarađuje novac (na primjer, uvjeravajući je da je važnije da budu zajedno ili da rodi i brine o djeci); sprječavanje napredovanja u karijeri. Ispitivanje njenih financijskih odluka, kontroliranje što ona može, a što ne može raditi, s kim se može sastati/razgovarati; upravljanje njenom imovinom, nagovaranje da traži novac ili druga sredstva od roditelja/prijatelja; zaduživanje (kreditima), kontrola kreditne kartice. Eksploatacija rada, zloupotreba (intimnih) informacija i podataka za ekonomsko iskorištavanje.

Ovdje popis ne završava: postoji mnogo oblika nasilja i obično se dešavaju usporedno. **Cilj je isti:** uspostavljanje potpune kontrole i nadmoći, što će imati negativan emocionalni efekt na žrtvu. I fizičko ili seksualno nasilje imaju negativne emocionalne posljedice (a ne samo modrice ili fizičke povrede). Cilj je da se takvim ponašanjem utječe na žrtvu - tako da se ona osjeća manje vrijednom, osjeća da zaslužuje takvo ponašanje, da je to njena krivica, da nema smisla pokušavati promijeniti situaciju, ili/i da uopće nema snage nešto poduzeti.

Mitovi i činjenice o rodno uvjetovanom nasilju

U našem društvu postoje uobičajene zablude o rodno uvjetovanom nasilju koje predstavljaju potencijal za dalju traumatizaciju i uštkavanje žrtava, odobravanje načina razmišljanja počinitelja nasilja i sprječavanje onih koji bi mogli pomoći u pružanju podrške žrtvama. Sljedeći primjeri su preuzeti iz zbirke eca.unwomen.org.

- **Mit:** Nasilje nad ženama je pitanje koje se tiče samo žena.
Činjenica: Nasilje dugoročno utječe na fizičko i mentalno zdravlje žena i djece, dovodi do siromaštva i marginalizacije žena i negativno utječe na društvo u cjelini. To je pitanje koje se tiče i žena i muškaraca.
- **Mit:** Muškarci nisu u stanju kontrolirati svoj bijes.
- **Činjenica:** Biti ljut ne znači automatski biti nasilan. Muškarci koji su nasilni prema ženama biraju nasilje kao način izražavanja moći i kontrole nad svojim partnericama.
- **Mit:** Ne možemo ništa učiniti da zaustavimo nasilje nad ženama.
Činjenica: Nasilje nad ženama proizvod je naučenih stavova i normi. Ono se može okončati uklanjanjem rodni stereotipa i promoviranjem kulture poštovanja i jednakosti u obitelji i društvu.
- **Mit:** Nasilje pogađa samo određene grupe žena.
Činjenica: Istraživanja su više puta pokazala da nasilje prelazi sve granice i može pogoditi žene iz svih društvenih, ekonomskih, kulturnih i obiteljskih sredina.
- **Mit:** Nasilje u obitelji i seksualno nasilje su jedine vrste nasilja nad ženama.
Činjenica: Međunarodno pravo definira nasilje nad ženama kao „bilo koji čin rodno uvjetovanog nasilja koji rezultira ili može dovesti do fizičke, seksualne ili mentalne povrede ili patnje žena“.
- **Mit:** Muškarci nemaju ulogu u prekidanju nasilja.
Činjenica: Muškarci iz cijelog svijeta zahtijevaju okončanje nasilja nad ženama. Oni sudjeluju u javnim događajima, vode računa o svojim prijateljima i prijateljicama i odgajaju sinove da se prema ženama odnose kao prema jednakima. Muškarci imaju presudnu ulogu u zaustavljanju nasilja nad ženama.

- **Mit:** Nasilje u obitelji je privatna stvar.
- **Činjenica:** Nasilje nad ženama predstavlja kršenje ljudskih prava i ozbiljan, široko rasprostranjen zločin. Zajednička odgovornost je zaustavljanje rodno uvjetovanog nasilja.
- **Mit:** Nema ničeg lošeg u seksističkim šalama.
Činjenica: Seksistički stav i seksističke šale promoviraju rodne stereotipe i diskriminaciju žena. Ne bi trebalo tolerirati seksističke šale.
- **Mit:** Žene koje su preživjele nasilje nisu u stanju izaći iz začaranog kruga nasilja.
Činjenica: Iako nasilje ostavlja ozbiljne posljedice, mnoge preživjele osobe uspijevaju se oporaviti i budu spremne pomoći i drugim ženama.
- **Mit:** Vjerojatnije je da će seksualno nasilje počiniti nepoznata osoba.
- **Činjenica:** Upravo suprotno. Zapravo, dvije trećine seksualnih napada izvrši poznata osoba. Prema nekim studijama, samo 2% počinitelja su potpuno nepoznate osobe.

Gore navedene izjave dio su naših kulturnih stereotipa, a također ukazuju na to da se kao društvo i dalje bavimo temom rodno uvjetovanog nasilja kao tabuom. Mnogo puta se fokusiramo na to što su žrtve učinile pogrešno, kako reagiraju, kako su također odgovorne za zlostavljanje počinjeno nad njima umjesto da se usredotočimo na samo djelo i počinitelja. Bez obzira na okolnosti, nasilje nikada nije krivica osobe koja je preživjela nasilje.

Krug nasilja – dinamika nasilja u intimnom partnerskom odnosu

Kako žrtva ne primijeti da je u emotivnoj vezi sa osobom koja je nasilna? – često je pitanje. Zato što emotivni odnos ne počinje nasiljem – šamarom, zabranom, prijetnjom, omalovažavanjem. I kada se pojave prva nasilna ponašanja, ono nije prisutno čitavo vrijeme, naročito ne na početku veze. Ovo nije slučajno i predstavlja ozbiljnu zamku za buduće žrtve.

Uobičajeno je da se dinamika nasilja u intimnom partnerskom odnosu prikazuje kroz model koji se naziva „krug nasilja“ (ili „kotač nasilja“)¹⁰.

Veza obično započinje **veoma romantično**: s puno pažnje, obećanja, vezivanja, međusobnim planiranjem budućnosti, poklonima. Po pravilu, djevojci/ženi se čini da je nasilnik jako voli, čak i prije nego što je dobio priliku i vrijeme da je zaista upozna. Postoji mišljenje da je to zato što ga zapravo ne zanimaju njena osobnost i interesi, već samo želi nekoga koga može posjedovati, tko će zadovoljavati (sve) njegove želje (bez prigovora) i koga će početi postepeno ugnjetavati.

Zbog toga, brzo **počinje rasti napetost**, a veza postaje puna rasprava i sukoba. Međutim, sukobi nisu neuobičajeni ili po sebi problematični u partnerskom odnosu. Oni postoje u svakom odnosu i mogu se razrješavati konstruktivno ili opstaju i vode udaljavanju i prekidu partnerskog odnosa. Sukobi u nasilnom odnosu nastaju oko situacija u kojima partner pokušava kontrolirati i oduzeti slobodu izbora i odlučivanja svojoj partnerici. Na primjer, kada joj kaže da ne bi trebala ići na zabavu gdje će biti prisutan njen bivši dečko. Ili da ne bi trebala nositi određenu haljinu ili se šminkati. On može svoje postupke opravdavati time da mu je stalo i da jako voli partnericu, a ti izgovori se ponekad mogu pogrešno shvatiti kao brižnost ili prevelika ljubav, dok u stvari predstavljaju pokušaj kontrole i izolacije partnerice.

Ako se partnerica opire ograničavanju svojih izbora, odluka i slobode, ako partner smatra da njegova obrazloženja („zamke“) nisu efikasne u nametanju kontrole, obično dolazi do nekog od oblika **nasilničkog ispada**. Nasilje može biti verbalna agresija uz emotivno zlostavljanje, ali i fizičko ili seksualno. Za partnericu je to obično nešto šokantno ili vrlo štetno, te ona može pomisliti da je vjerojatno bolje da ode, prekine vezu u kojoj se događaju takve stvari.

¹⁰ Pence, E., & Paymar, M. (1986). Power and control: Tactics of men who batter. Duluth, MN: Minnesota Program Development Inc.

Međutim, kada počinitelj nasilja osjeti da je veza u opasnosti i da bi ga partnerica mogla ostaviti, prekinuti vezu, on obično počne ponovo pokazivati svoje „dobro lice“ – ponaša se ljubazno, daje obećanja da se više nikada neće tako ponašati, pruža joj puno pažnje i ljubavi – a cilj takvog ponašanja je da zadrži partnericu u vezi. Bez obzira na sve izjave i pozitivna djela u stvarnosti nije došlo do promjene počinitelja nasilja. Njegovo „dobro lice“ samo je privremeno, a obećanja koja je dao neće dugo trajati: kada osjeti da je veza ponovo sigurna, ponovno počinje s nepoštovanjem i emotivnim zlostavljanjem partnerice, a napetost u vezi počinje se postepeno povećavati. Ako se ovakvo ponašanje ponavljalo više puta, ako je uspio pokolebati partnericu više puta, da mu se ona svaki put vrati, oprostila – uspostavio je psihološku ovisnost partnerice (ona je psihološki postala žrtva). Nakon ovog možda neće morati uložiti napor da je spriječi da ona ode, jer ona u tom periodu ne bi mogla tako lako otići (ona na sebe i realnost gleda njegovim očima; moguće da je izolirana od informacija, emotivne i konkretne pomoći; moguće je da je zastrašena ili postoje drugi razlozi zbog kojih joj je teško napustiti nasilnog partnera).

Važno je znati da nasilje i zlostavljanje u vezi vremenom obično poprima sve teže oblike.

Rani znaci upozorenja uključuju sljedeće:

- Stalnu ili iracionalnu ljubomoru ili ljutnju kada partnerica/partner želi biti s prijateljima ili obitelji;
- Želi znati gdje je ona u svakom trenutku;
- Nepredvidljive promjene raspoloženja;
- Prijetnja odlaskom ako ne učini ono što od nje zahtjeva;
- Insistiranje na klasičnim, tradicionalnim rodnim ulogama;
- Prisiljavanje na neželjeni seksualni čin, ili seksualne radnje bez suglasnosti;
- Pokušaj da se partnerica osjeća krivom ako se ne ponaša onako kako se od nje očekuje ili joj se kaže;
- Prijetnja da će povrijediti sebe ili drugog ako partnerica želi prekinuti vezu;
- Povijest nasilja u prethodnoj vezi (vezama).

Važno je imati u vidu da je u osnovi nasilja **nepoštivanje partnerice** – treba obratiti pažnju što partner govori o ženama, a naročito o bivšim partnericama – ako su sve one glupe, zle, pokvarene..... – potreban je oprez kada govori da sadašnja partnerica nije kao druge, da je posebna, izuzetna.... Ako postoje rani znaci upozorenja važno je odmah poduzeti nešto – ili postaviti jasne granice ili izaći iz veze. Što se duže ostaje u vezi sa zlostavljačem, biće teže izaći iz nje.

Kasnije u tekstu (poglavlje 3) govorit ćemo kako nastavnice/i i stručne službe u školi mogu prepoznati znakove upozorenja kod svojih učenika/ka i kako ih mogu podržati da donesu ispravne odluke i da se zaštite.

Nasilje u vezama LGBTQ osoba

Ponekad mislimo da se nasilje može dogoditi samo u heteroseksualnim vezama, jer se to dešava u većini slučajeva. Postoje mnogi rodni stereotipi zbog kojih je nasilje u vezama LGBT osoba veoma teško prepoznati, čak i za same žrtve. Te zablude uključuju:

- seksualno nasilje nije moguće između dvije žene;
- ako postoji nasilje u lezbijskoj vezi, sigurno nije fizičko (što znači da nije opasno);
- muškarci su snažni, manje emotivni, pa im nije moguće stvarno naštetiti (emocionalno);
- ne postoji neravnoteža moći u istospolnim vezama.

Važno je znati da LGBT veza može biti jednako nasilna kao i heteroseksualna, ali je teže tražiti pomoć zbog homofobnih stavova i nedostatka specijaliziranih službi. Dakle, ovim učenicima/ama je podrška nastavnika/ca još je važnija.

Posebni oblici nasilja u LGBT intimnim partnerskim vezama uključuju kontrolu nad odlukom partnera/partnerice u vezi s objavljivanjem da je LGBT osoba (prijetnje da će otkriti seksualnu orijentaciju partnera/partnerice), namjerno pogrešno rodno identificiranje, itd.¹¹

Emocionalne posljedice rodno uvjetovanog nasilja

Emocionalne posljedice rodno uvjetovanog nasilja mogu biti ozbiljne i dugotrajne. Seksualno nasilje je jedno od emocionalno najtraumatičnijih kršenja ljudskih prava.

Prema istraživanju EU Agencije za osnovna prava o nasilju nad ženama¹², dugoročne posljedice doživljavanja fizičkog ili seksualnog nasilja su sljedeće: gubitak samopouzdanja 36%; anksioznost 35%; subjektivni osjećaj ranjivosti 34%; teškoće u vezama 29%; poteškoće sa spavanjem 28%; depresija 24%; napadi panike 14%; poteškoće u koncentraciji 14%.

Oporavak može započeti samo ako zlostavljanje prestane. Nije moguće oporavljati se tijekom zlostavljanja.

Također je važno imati na umu da je, iako fizički ožiljci i modrice zarastaju s vremenom, za emocionalni oporavak potrebno mnogo više vremena. Društveno okruženje u kojem se optužuje žrtva, relativizacija žrtvinog doživljaja, otežavaju proces oporavka, a podržavajuće okruženje, u kome se vjeruje i štiti žrtva, može pomoći procesu emocionalnog zacjeljivanja.

Nasilje u emotivnim vezama mladih

Prema jednoj studiji¹³ provedenoj u SAD-u, nasilje u vezama mladih (adolescentskim vezama) razlikuje se od nasilja među odraslima. Razlike uključuju sljedeće:

- Nasilje je više obostrano. Prema zapažanjima fizički nasilnih parova, nasilje je obostrano u 58% slučajeva.
- Neravnoteža moći među partnerima nije toliko velika, jer je financijska ovisnost od drugog rijetka.
- Postoji nedostatak iskustva i vještina upravljanja odnosima.
- Veza se u odnosu na partnersku vezu odraslih više dešava pred drugima i u javnom prostoru (u školi), a ne u privatnom prostoru, što znači da vršnjaci imaju mnogo veći utjecaj na to kako se partneri ponašaju jedno prema drugom¹⁴.

Prema jednom drugom istraživanju¹⁵, i mladići i djevojke pokušavaju kontrolirati svog partnera/partnericu, ali su mladići „uspješniji“.

„Djevojke s iskustvom nasilja nose se sa snažnim osjećanjima straha, bezvrijednosti, srama i krivice, dok mladići svoja iskustva žrtve često odbacuju kao beznačajna. [...] Pribjegavanje nasilju od strane djevojke manje pogađa mladiće ili se doživljava kao uznemirujuća i neugodna epizoda, koja se obično zanemaruje, ali na koju oni ponekad odgovore mnogo jačim činom nasilja.“

¹¹ Više o ovome možete naći na Bleeding Love, dostupno: <https://www.bleedinglove.eu/project/>.

¹² European Union Agency for Fundamental Rights – FRA (2014): Violence against women: an EU - wide survey. Main results.

Dostupno na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf; više informacija na web stranici: <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/violence-against-women-survey/survey-information>

¹³ Teen Dating Violence: A Closer Look at Adolescent Romantic Relationships, National Institut of Justice Journal, Issue 216, 2018, dostupno na: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/teen-dating-violence-closer-look-adolescent-romantic-relationships>

¹⁴ Vršnjačko okruženje i utjecaj su vrlo važni za mlade, a ono može biti pozitivno, u smislu da mladi jedni drugima prenose poruku da je nasilje u vezi neprihvatljivo i da reagiraju kada se ono dešava, a može biti i štetno, u smislu da se podržavaju rodno diskriminativni stavovi i norme prema kojima mladić u vezi treba kontrolirati svoju djevojku i donositi odluke u njeno ime. O tome će biti više u ovom priručniku, ali i u materijalima koji su pripremljeni za mlade.

¹⁵ Köberlein, I. at all. Heartbeat. Relationship without violence (2010). PARITÄTISCHE Baden-Württemberg. Dostupno na: http://nane.hu/wp-content/uploads/2016/03/Manual_heartbeat_relationships_without_violence.pdf

Ove karakteristike potvrđuju i rezultati našeg istraživanja – i podaci dobiveni od učenica/ka, kao i podaci o saznanjima njihovih nastavnica/ka o pojavi nasilja u intimnim vezama (glavni nalazi istraživanja su predstavljeni pri kraju teksta u ovom poglavlju, a istraživačke izvještaje i infografike možete pogledati na sljedećim linkovima¹⁶).

¹⁶

Transnacionalni izvještaj o osviještenosti nastavnica i nastavnika o problemu elektroničkog seksualnog i rodno-uvjetovanog nasilja u partnerskim vezama mladih. Dostupno na: <http://www.cesi.hr/transnacionalni-izvjestaj-o-osviještenosti-nastavnica-i-nastavnika-o-problemu-elektronicnog-seksualnog-i-rodno-uvjetovanog-nasilja-u-partnerskim-vezama-mladih/>
Osviještenost nastavnica i nastavnika o problemu elektroničkog seksualnog i rodno-uvjetovanog nasilja u partnerskim vezama mladih – izvještaj za Hrvatsku Dostupno na: Transnacionalni izvještaj o osviještenosti nastavnica i nastavnika o problemu elektroničkog seksualnog i rodno-uvjetovanog nasilja u partnerskim vezama mladih
Infografike dostupne na: <https://nechupedia.sezamweb.net/infografike/>

1.2 Elektroničko seksualno i rodno uvjetovano nasilje

Odbor Vijeća Europe za Konvenciju o kibernetičkom kriminalu stvorio je radnu definiciju, integrirajući u digitalni kontekst definiciju nasilja prema ženama iz Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji:

„Elektroničko nasilje je upotreba računalnih sustava za izazivanje, olakšavanje ili prijetnju nasiljem nad pojedinkama/pojedincima koje rezultira ili će vjerojatno dovesti do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske štete ili patnje i može uključivati iskorištavanje okolnosti, karakteristika ili ranjivosti osobe¹⁷.“

Razlog zbog kojeg moramo govoriti o elektroničkom nasilju kao posebnoj kategoriji leži u činjenici da digitalni prostor ima mnogo karakteristika koje mogu potaknuti, ponavljati i omogućiti čitav niz nasilnih djela nad ženama i djevojkama i drugim ranjivim skupinama. Priroda i uzroci nasilja ne razlikuju se od izvanmrežnog rodno uvjetovanog nasilja, ali alati i metode mogu biti različite, vidljivost nasilja može biti drugačija (dokazi skriveniji ili se brže šire na Internetu), kao i zakoni koji reguliraju prostore na mreži. Jedna stvar mora biti jasna, elektroničko nasilje počinjeno putem digitalnih platformi podjednako je štetno i s teškim posljedicama na život žrtve.

Koje karakteristike mrežnih prostora utječu na prirodu i posljedice nasilja?

Anonimnost može pojačati nasilje. Nedostatak sredstava za identifikaciju može izazvati kod počinitelja percepciju odsustva odgovornosti ili stav da se ne moraju pridržavati pravila.

Rasprostranjena upotreba interneta i društvenih mreža omogućava brže i šire dijeljenje informacija. Uvredljive, nasilne ili eksplicitne slike, komentari i podaci objavljeni na mreži mogu se proširiti brzo i dalekosežno, bez ikakvog traga, čineći žrtve ranjivim i bez kontrole nad njihovom privatnošću.

Okrivljavanje žrtve, reviktimizacija i traumatizacija. Ovakve reakcije vršnjaka i nepoznatih osoba mogu biti kombinirane sa seksualnim i rodno uvjetovanim nasiljem u fizičkoj stvarnosti, koje proistječu iz pogubnih normi i mitova u društvu. Što je veći publicitet, „norme“ funkcioniranja online prostora mogu dovesti do dugih nizova komentara i formiranja javnog mnijenja koje dalje traumatizira žrtve.

Digitalna sigurnost je krhka. Lozinke, pristupni kodovi i potpune informacije za prijavu mogu se dobiti pomoću određenih softvera za hakiranje koji su dostupni na internetu. Internetske stranice i aplikacije koje čuvaju podatke za prijavljivanje također mogu učiniti osobne naloge pristupačnijim, a njihove vlasnike ranjivijim.

Politike nadgledanja i izvještavanja još uvijek zaostaju. U znak odgovora na gromoglasne zahtjeve javnosti, poboljšane su opcije na društvenim mrežama za prijavljivanje nasilnih objava ili uznemiravanja na mreži, ali još uvijek se ne čini da politike društvenih medija mogu zaštititi žrtve nasilnih radnji na mreži ili okončati proces nakon što je započeo.

Internet ne zaboravlja. Objavljene slike, podaci i rezultati pretrage ostaju dostupni na razne načine. Čak i kada ih pojedinci/ke kojima informacije ili slike pripadaju ne žele više vidjeti¹⁸. To može učiniti nasilni čin trajnijim, jer će progoniti svoje žrtve.

¹⁷ Vijeće Europe o mapiranju kibernetičkog nasilja (Engl. COE Mapping study on cyberviolence). Dostupno na: <https://rm.coe.int/t-cy-2017-10-cbg-study-provisional/16808c4914>

¹⁸ GenSpol (2019). When technology meets misogyny. Dostupno na: <https://gen-spol.org/wp-content/uploads/2019/11/When-technology-meets-misogyny-1.pdf>

Tehnologija pruža nove alate za nasilje u intimnim partnerskim odnosima. Mnoge mrežne i tehnološke opcije mogu se koristiti u nasilnim odnosima radi vršenja dalje kontrole nad partnericom/partnerom, poput praćenja, hakiranja softvera, mrežnih platformi, sačuvanih podataka za prijavu, itd. Uznemiravanje na mreži je višestruko produženje zloupotrebe iz stvarnog života.

Kao što izvještaj koji je objavio GenSpol (2019) zaključuje, **posljedice po žrtve** elektroničkog nasilja mogu biti podjednako teške kao i nasilje u fizičkoj stvarnosti, ali zbog gore navedenih faktora, elektroničko nasilje može imati velike posljedice u društvenom i profesionalnom životu, jer se žrtve ponekad povuku s Interneta ili napuštaju svoje javne poslove ili željenu karijeru.

Odbor Konvencije o kibernetičkom kriminalu Vijeća Europe nedavno je objavio izvještaj koji dalje naglašava neke od posebnih karakteristika:

*„elektroničko nasilje može obuhvaćati nove oblike nasilja koji nemaju ekvivalent u fizičkom svijetu (...) Možda nema zločina u fizičkoj stvarnosti koji se ponavlja ili traje i nakon izvršenja bez ikakvih radnji počinitelja, ali to je slučaj sa mnogim oblicima elektroničkog nasilja“.*¹⁹

Oblici elektroničkog seksualnog i rodno uvjetovanog nasilja

Sljedeće kategorije nisu jedina klasifikacija oblika nasilja na mreži. One se također mogu preklapati, baš kao što to čine oblici rodno uvjetovanog nasilja u fizičkoj stvarnosti. Navedeni obrasci su iz obimnog paketa resursa o elektroničkom nasilju pod nazivom #HerNetHerRights, koji je objavio Europski ženski lobi²⁰.

Seksistički govor mržnje prema definiciji Vijeće Europe predstavljaju „izrazi koji šire, potiču, promoviraju ili opravdavaju mržnju na osnovu spola“. To su obično prijetnje silovanjem, smrću i mučenjem koje žene i djevojke mogu dobiti jer se (samo-) identificiraju kao žene i nose stereotipe koje nameće kultura koju odlikuje silovanje i patrijarhat.

Elektroničko nasilje sastoji se od ponovljenih obrazaca ponašanja kao što su slanje tekstualnih poruka, pokretanje glasina ili postavljanje slika s ciljem zastrašivanja i podrivanja nečijeg samopoštovanja ili ugleda, što ponekad gura ranjive osobe u depresiju, pa i samoubojstvo.

Elektroničko uznemiravanje je upotreba digitalnih sredstava za komunikaciju ili interakciju s osobom koja za to nije dala svoj pristanak. Elektroničko zlostavljanje se najviše događa među maloljetnicima. Seksualno uznemiravanje na mreži može imati oblik ponižavanja i seksualizacije. Često se koriste uvredljive i seksističke riječi i psovke (kao što su „drolja“, „kurva“, „pička“, „kučka“), kao i komentari o fizičkom izgledu žene.

Doksing se odnosi na internetsku pretragu i objavljivanje privatnih podataka na mreži kako bi se javno razotkrila i osramotila ciljana osoba.

Tajno načinjene snimke (Creepshots) nazivaju se i digitalnim voajerizmom. To su fotografije ili video zapisi intimnih dijelova tijela žena koje počinitelji tajno snimaju u svrhu seksualnog zadovoljenja. U nekim slučajevima seksualno „zadovoljstvo“ pruža čin snimanja žrtve bez njenog znanja i naknadno kršenje njihove privatnosti i mogućnosti dijeljenja snimki.

Osvetnička pornografija (ili „seksualno zlostavljanje putem slika“) je korištenje privatnih slika i video zapisa seksualnog karaktera, dobivenih ili razmijenjenih, i njihovog objavljivanja na mreži bez suglasnosti, da bi se osramotila i ponizila žrtva. To može biti nastavak nasilja nad intimnim partnerima/cama u online prostoru.

¹⁹ Ibid

²⁰ #HerNetHerRights Resource Pack on ending online violence against women & girls in Europe (2017). European Women's Lobby (EWL), dostupno na: https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherights_resource_pack_2017_web_version.pdf

Slike se također mogu dobiti hakiranjem žrtvinog računala, profila na društvenim mrežama ili telefona i mogu imati za cilj nanošenje stvarne štete u životu žrtve u 'fizičkoj stvarnosti' (na primjer, otpuštanje s posla).

Hakiranje, čin presretanja privatne komunikacije i podataka može biti usmjeren na žene i djevojke, posebno u obliku hakiranja web kamera.

Lažno predstavljanje na mreži je korištenje tuđeg imena ili identiteta sa namjerom da se toj osobi naudi, da se prevari, zastraši ili da joj se prijete. Lažno predstavljanje putem interneta može se koristiti za diskreditaciju žena na koje se cilja pred njihovim društvom i u radnom okruženju ili u kriminalne svrhe, u svrhu krađe identiteta u fizičkoj stvarnosti.

Zlonamjerna distribucija je upotreba tehničkih alata za distribuciju klevetničkog materijala koji se odnosi na žrtvu i/ili organizacije; na primjer, korištenje novih tehnologija kao propagandnog alata za promociju nasilja nad ženama, pozivanje na nasilje nad pružateljima medicinske usluge pobačaja itd.

Mobing ili digitalni mobing: neprijateljski nastrojene grupe uključuju stotine, ponekad i tisuće osoba, koje sistematski uznemiravaju osobu koja je njihova meta.

Nasilnički sexting: Sexting je sporazumno elektronsko dijeljenje obnaženih ili seksualno eksplicitnih fotografija. Ovo se, međutim, razlikuje od dijeljenja istih slika bez pristanka osobe. Iako tinejdžeri i tinejdžerke sekstaju u istom obimu, kod mladića je vjerojatnoća da će podijeliti slike koje im se šalju dva do tri puta veća.

Elektroničko potpomognuta trgovina ljudima: Trgovina ženama korištenjem tehnoloških sredstava kao što je regrutiranje ili namamljivanje žena u prostituciju olakšana je širokim dometom i anonimnošću interneta, a često i upotrebom lažnih profila. Važno je biti svjestan kako digitalni alati olakšavaju trgovinu seksom, širenjem dosega na ranjive žene/djevojke.

Budući da je ovo relativno novo područje istraživanja koje se brzo mijenja, još uvijek se prikupljaju informacije o utjecaju elektroničkog rodno uvjetovanog nasilja. Međutim, nalazi potvrđuju da navedeni oblici elektroničkog nasilja utječu na doživljaj sigurnosti žrtava, njihovo fizičko i psihičko zdravlje, dostojanstvo i prava. Rodno uvjetovano nasilje na internetu češće je usmjereno na žene i djevojke i na LGBTIQ osobe. Kao i u fizičkoj stvarnosti, druge okolnosti, kao što su etnička pripadnost ili invaliditet, povećavaju rizik da će osoba biti na meti nasilja na mreži.

Kao što možemo primijetiti, mnoga navedena nasilna djela imaju seksualni aspekt, što je potaklo aktualne rasprave da određene oblike elektroničkog nasilja treba klasificirati kao oblike seksualnog nasilja²¹).

Konačna razlika između elektroničkog i rodno uvjetovanog nasilja i u fizičkoj stvarnosti leži u činjenici što zbog već navedenih karakteristika digitalnog prostora nasilje može indirektno pogoditi veći broj osoba.

Činjenice o elektroničkom seksualnom i rodno uvjetovanom nasilju

Elektroničko nasilje kao oblik nasilja nad ženama je tamna strana tehnološkog napretka. Iako tehnologija igra veliku ulogu u osnaživanju djevojaka i žena, prethodno navedene karakteristike internet prostora također rezultiraju nedostatkom sigurnosti za ranjive skupine.

Na osnovu izvještaja Svjetske zdravstvene organizacije za 2013. godinu²², **1 od 3 žene će doživjeti fizičko ili seksualno nasilje** u toku svog života.

²¹ #HerNetHerRights Resource Pack on ending online violence against women & girls in Europe (2017). European Women's Lobby (EWL), dostupno na: https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherrights_resource_pack_2017_web_version.pdf

²² World Health Organization (2013). Global and regional estimates of violence against women. Dostupno na: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564625>

Analizirajući podatke o nasilju na mreži i elektroničkom nasilju, Agencija EU za fundamentalna prava (FRA) je 2014. godine²³ ustanovila da je **20% mladih žena** u dobi od 18-29 godina u EU doživjelo seksualno uznemiravanje na mreži, a da je najmanje 1 od 10, što znači približno **9 miliona djevojčica u Europi**, bila žrtva nekog oblika rodno uvjetovanog nasilja do navršene 15-te godine života.

Prema podacima Ujedinjenih naroda²⁴, na globalnom nivou, vjerojatnost da će **žene biti izložene** seksualnom uznemiravanju na mreži je **27 puta veća nego za muškarce**.

Studija iz 2009. godine u Velikoj Britaniji²⁵ daje važnu sliku o rasprostranjenosti nasilja u partnerskim vezama među adolescentima, ali također naglašava **razlike u percepciji nasilja i posljedicama** između mladića i djevojaka, iz pozicije žrtve²⁶. Istraživanje je obuhvatilo 1353 mladih uzrasta od 13 do 17 godina, a nalazi su sljedeći:

- skoro **75% djevojaka i 50% mladića** izvijestilo je o iskustvu **emocionalnog** nasilja. **33% djevojaka i 6% mladića**, izrazilo je uvjerenje da će se to iskustvo negativno odraziti na njihovu dobrobit. Najčešće spominjani oblici emocionalnog nasilja bili su ruganje i neprekidna kontrolira i provjeravanje.
- oko **33 % djevojaka i 16 % mladića** je izjavilo da su preživjeli neki oblik **seksualnog** nasilja. **70% djevojaka i 13% mladića** je izjavilo da to negativno utječe na njihovu dobrobit.
- približno **25% djevojaka i 18% mladića** izjavilo je da su preživjeli **fizičko** nasilje od strane svog partnera/partnerice. **11% djevojaka i 4% mladića** izjavilo je da su doživjeli teže oblike nasilja. I u ovom slučaju, daleko **više djevojaka (75%) nego mladića (14%)** pretrpjelo je negativne posljedice koje su se odrazile na njihovu dobrobit.

Ova otkrića imaju odjeka u reprezentativnim studijama o utjecaju nasilja. Studija Istraživačkog centra PEW iz 2017. godine²⁷, koja se posebno fokusirala na uznemiravanje na mreži u američkoj populaciji, otkrila je sljedeće:

- U studiji je 41% ispitanika/ca reklo da je doživljavalo uznemiravanje putem interneta (nazivanje pogrđnim imenima, namjerno uznemiravanje, prijatnje fizičkim nasiljem, proganjanje, seksualno uznemiravanje) tijekom dužeg vremenskog perioda.
- Međutim, žene su se teže nosile sa emocionalnim posljedicama uznemiravanja na mreži. Na primjer, **35% žena** koje su preživjele neki oblik uznemiravanja na mreži izjavilo je da je najnoviji incident bio **„ekstremno“ ili „veoma“ uznemirujući**, što je više nego dvostruko u odnosu muškarce (16%).
- Rodne razlike su također vidljive u stavovima prema uznemiravanju na mreži kao pitanju od javnog interesa. **70% žena** kaže da je uznemiravanje na mreži veliki problem, u usporedbi s 54% muškaraca, što naročito vrijedi za mlađe žene (83% smatra da je to **veliki problem**).

Elektroničko nasilje je usko povezano s **intimnim partnerskim nasiljem**. Istraživanje organizacije Women's Aid iz 2014. godine²⁸ navodi da je:

- 45% žrtava obiteljskog nasilja prijavilo je da su doživjele neki oblik zlostavljanja na mreži tokom svoje veze; a 48% nakon što su izašle iz veze;
- 38% prijavilo je uhođenje na mreži nakon prestanka veze;
- 75% prijavilo je zabrinutost jer policija nije znala kako najbolje reagirati na elektroničko zlostavljanje ili uznemiravanje.

²³ Istraživanje dostupno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
²⁴ UN Broadband Commission for Digital Development (2015) Cyber violence against women and girls: A world-wide wake-up call. Dostupno na: https://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/cyber_violence_gender%20report.pdf?v=1&d=20150924T154259

²⁵ Barter C., McCarry M., Berridge D., Evans K. (2009). Partner exploitation and violence in teenage intimate relationships. Dostupno na: http://www.womenssupportproject.co.uk/userfiles/file/partner_exploitation_and_violence_report_wdf70129.pdf

²⁶ Rezultati su također objavljeni u priručniku za nastavnike pod nazivom Heartbeat (Otkucaji srca) o tome kako razgovarati i spriječiti nasilje u odnosima između tinejdžera – dostupno na mađarskom <http://nane.hu/wp-content/uploads/2016/04/szivadobbanas.pdf>

²⁷ Online Harassment 2017. Pew Center Research. Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/internet/2017/07/11/online-harassment-2017/>

²⁸ VIRTUAL WORLD, REAL FEAR. 2014. Women's Aid Federation of England. Dostupno na: https://www.womensaid.org.uk/wp-content/uploads/2015/11/Women_s_Aid_Virtual_World_Real_Fear_Feb_2014-3.pdf

Što se tiče platforme na kojoj se uznemiravanje po pravilu događa, izvještaj Istraživačkog centra PEW za 2014. godinu²⁹ o američkoj populaciji sadrži sljedeće informacije: 66% ispitanika/ca izjavilo je da se incident dogodio na web lokaciji ili u aplikaciji za društvene mreže, 22% u dijelu za komentare na web lokaciji, 16% putem online igrica; 16% putem e-pošte, 10% na stranicama za chat i 6% na web lokaciji ili aplikaciji za pronalaženje partnera.

Prema ovom istraživanju, žene su više nego ostali bile uznemiravane na stranicama društvenih mreža, dok su muškarci, posebno mlađi, bili izloženi uznemiravanju na web lokacijama za igrice na mreži.

U pogledu **identiteta počinitelja**, istraživanje PEW centra ustanovilo je da je 38% ispitanika/ca doživjelo uznemiravanje na mreži od strane nepoznate osobe, a da 29% njih nije moglo utvrditi identitet svog zlostavljača.

Sve je više istraživanja u području utvrđivanja uzroka zašto internetski prostor predstavlja takav rizik za djevojke i žene. Stručnjaci kažu da je u vezi sa pristupom Internetu veoma važno **naučiti djecu medijskoj pismenosti**. Prisutnost u mrežnim prostorima bez razumijevanja rizika koji to sa sobom nosi čini ranjive skupine još izloženijim nasilju.

Zakoni tek sustižu ovo veliko i brzo rastuće područje, a kritičari naglašavaju da je promjena politike u IT sektoru nužna. IT sektor, kojim rukovode i dominiraju muškarci, kreira politike i alate koji se ne razmatraju s aspekta rizika za sigurnost djevojaka, žena i drugih ranjivih skupina (Radna grupa UN za digitalni razvoj, 2015)³⁰.

²⁹ Online Harassment, 2014. Pew Center Research. Dostupno na: <http://www.pewinternet.org/2014/10/22/online-harassment/>
³⁰ UN Broadband Commission for Digital Development (2015) Cyber violence against women and girls: A world-wide wake-up call. Dostupno na: https://www.unwomen.org/~~/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/cyber_violence_gender%20report.pdf?v=1&d=20150924T154259

1.3 Pregled rezultata istraživanja svijesti i stavova nastavnika/ca i učenika/ca o elektroničkom seksualnom i rodno uvjetovanom nasilju u vezama mladih

U okviru ovog projekta provele smo istraživanje među nastavnicima/ama i učenicima/ama o stavovima, saznanju i/ili iskustvima elektroničkog rodno uvjetovanog i seksualnog nasilja u mladenačkim vezama³¹. Radi se o rijetko istraživanoj pojavi, posebno kada govorimo o oblicima elektroničkog nasilja, ali iz postojećih podataka je jasno da su mlade osobe u velikoj opasnosti od elektroničkog i drugih oblika nasilja u vezama.

U **upitniku za učenike i učenice** koristili smo dvije vrste pitanja: jedno koje se odnosilo na opću svijest o rodnim stereotipima i rodno uvjetovanom nasilju, a drugo na specifičnu situaciju, iskustvo i reakcije na njih. Istim upitnikom ispitivani su učenice/i u sve četiri države koje učestvuju u projektu – Španjolska, Mađarska, Hrvatska i Srbija, a ukupni uzorak je činilo 1139 učenika/ka (64% uzorka čine djevojka, najčešći uzrast je od 16 i 17 godina; 69% mladih je iz grada, dok su ostali iz manjeg grada ili sela).

U **upitniku za nastavnike/ce** obuhvaćene su sljedeće teme: svijest o rodnim stereotipima i rodnim ulogama u školskom okruženju, rasprostranjenost i stavovi prema rodno uvjetovanom nasilju i elektroničkom nasilju, kako škola reagira na takvo nasilje te percepcija nastavnika/ca o njihovoj ulozi, znanju o ovoj temi i potrebama. U sve četiri države uzorak je obuhvatio 1028 nastavnika/ca, kao i stručnih suradnika/ca (79% uzorka je ženskog spola, oko trećina je dobi 41-50 godina, a većina ima značajno nastavničko radno iskustvo).

Glavni nalazi istraživanja stavova i iskustava učenica i učenika

Većina mladih u sve četiri države homofobne i seksističke izjave i ponašanja vidi kao potpuno **neprihvatljive** ili smatra da takve izjave i ponašanja nisu u redu. Djevojke imaju nešto jače izražene stavove o neprihvatljivosti specifičnih nasilnih ponašanja (npr. ulazak mladića u ženske svlačionice kako bi ih fotografirali). Stupanj **svijesti** o nasilnom ponašanju najviši je među mladima u Španjolskoj.

Kada je riječ o **konkretnim oblicima ponašanja** (uznemiravanje na mreži, prijetnje, uvredljivi komentari, pritisak da se učini nešto seksualne prirode što partner/ica ne želi), u svim zemljama veliki broj (70-91%) mladih nikada **nije doživio** ove oblike elektroničkog nasilja. Također, postoji jasna razlika između oblika nasilja kojima su češće izložene djevojke u usporedbi s mladićima: **veliki broj djevojkama dobiva seksualne komentare na mreži** (57-72%). Kada je riječ o mladićima, u većem su riziku da im se prijete fizičkim nasiljem (33-55%). Seksualno uznemiravanje u vidu dobivanja neželjene fotografije nečijih intimnih dijelova tijela doživjelo je 35-53% mladih. Takve slike osobno je poslalo 12-20% mladih.

U svim zemljama **djevojke** su u većoj mjeri bile izložene seksualiziranim komentarima na mreži, ucjenama da će se objaviti njihove privatne informacije/fotografije/video snimci ako zauzvrat ne učine nešto seksualno, kao i objavljivanju fotografija/video zapisa bez pristanka, poslanih privatno nekome. U Hrvatskoj su mladići izloženi ovom posljednjem obliku elektroničkog nasilja.

³¹ Već su navedeni linkovi na kojima se mogu pročitati i preuzeti izvještaji istraživanja ili infografici sa ključnim nalazima (vidjeti fusnotu 16).

Reakcije mladih na nasilje su također bile među istraživačkim pitanjima. Što se tiče širenja nećijih fotografija intimne prirode bez pristanka (eng. Sexspreading) i seksualnog uznemiravanja, najčešći odgovor mladih, posebno djevojaka, u svim zemljama bio je da bi **prekinuli vezu**. Što se tiče **kontrola** u intimnom partnerskom odnosu, učenici/e su manje svjesni problema, posebno kada je riječ o pritisku na partnericu/a da konstantno odgovora na velik broj uzastopnih poruka (24-46% misli da je nasilno, 30-40% smatra da nije nasilno). Razmjenu lozinki problematičnom smatra većina mladih.

Također je važno naglasiti da je u svim zemljama **nivo povjerenja u nastavnike/ce vrlo nizak**. Najviši je u Španjolskoj, gdje bi se 14% mladih obratilo nastavniku/ci u koga imaju povjerenja, a u Hrvatskoj bi to učinilo manje od 10% mladih. Ovi brojevi ukazuju na dubok jaz između mladih i nastavnika/ca i osjećaj nepovjerenja izražen od strane mladih.

Prilikom mjerenja **ponašanja promatrača i njihovih stavova**, dva najčešća stava među mladima je odbacivanje nasilnih i zlostavljajućih ponašanja (24% u Mađarskoj, 60% u Španjolskoj i Srbiji i 36% u Hrvatskoj) i neki oblici tolerancije (npr. stav „Takvi su dečki“). Nešto slično odnosi se i na „osvetničku pornografiju“ – 32-62% ustalo bi protiv ovakvog ponašanja, dok 9-35% ima stav koji okrivljuje žrtve („Djevojka je, trebala bi biti opreznija“).

Kada ih se pita o savjetu koji bi dali prijateljici/prijatelju u slučaju iskustva elektroničkog nasilja, većina mladih bi seksualno ucjenjivanje ili kontrolu u vezi vidjela kao nešto problematično i opasno. Odgovori na ovo pitanje pokazuju da je porast težine nasilja razmjernan porastu potrebe mladih da reagiraju.

Glavni nalazi istraživanja stavova i saznanja nastavnica i nastavnika

Nastavnice/i su izvijestili o **rodno stereotipnim očekivanjima**, ulogama i oblicima ponašanja na veoma sličan način u sve četiri zemlje, koja uključuju očekivanja da djevojke budu mirnije u učionici, da češće obavljaju poslove čišćenja i da postižu bolji uspjeh u učenju jezika, kao i očekivanja da mladići češće obavljaju zadatke koji iziskuju fizičku snagu, da pomažu u radu s računalima i da postižu bolji uspjeh u matematici.

Kada je riječ o **rodno uvjetovanom nasilju**, nastavnice/i su svjesni da njihovi učenici/e doživljavaju različite oblike rodno uvjetovanog nasilja. Oni uglavnom ne zastupaju stavove koji krive žrtve i pokazuju određenu svijest o dinamici nasilnih veza, ali imaju i nekih **zabluda**. Da je lako prekinuti nasilnu vezu smatra 33% ispitanika/ca u Srbiji ili da su djevojke jednako nasilne kao mladići smatra 60% ispitanika/ca iz Hrvatske i Mađarske iako brojna istraživanja ukazuju na to da su one daleko češće žrtve nasilja muškaraca. Također je nastavnicima/ama bilo teško procijeniti imaju li učenici/e imaju dovoljno povjerenja u njih da im se obrate za pomoć u slučajevima nasilja kojem su izloženi u svojim intimnim vezama (27-52% bira odgovor neodlučan/a).

U svim zemljama većina nastavnika/ca (ili bar polovina njih) smatra da rodno uvjetovano nasilje **nije ozbiljan problem među učenicima/ama** u njihovim školama. U Hrvatskoj samo jedna četvrtina smatra da je nasilje u adolescentskim vezama ozbiljan problem, a skoro polovina nije sigurna.

Ipak, nastavnice/i se u svom radu **susreću sa slučajevima nasilja** u partnerskim vezama učenika/ca, tako je u Hrvatskoj 40% nastavnica/ka vidjelo ili bilo informirano o slučaju nasilja u vezi u njihovoj školi. O nasilju u vezama najviše se govori u neformalnim međusobnim razgovorima, ali ne i stručnim ili u razgovorima s roditeljima. Imaju više saznanja o nasilnim iskustvima koje su doživjele učenice, nego o istom iskustvu učenika. U Hrvatskoj i Srbiji izvijestili su da mladići pogođeni elektroničkim rodno uvjetovanim nasiljem nisu to shvaćali baš ozbiljno, a ponekad su to doživljavali kao šalu ili smiješno.

Većina nastavnika/ca smatra da njihova uloga uključuje **pomoć i rad s učenicima/ama** vezano uz temu elektroničkog seksualnog i rodno uvjetovanog nasilja u njihovim partnerskim vezama.

Uglavnom misle da **nemaju dovoljno znanja**: preko polovine ispitanika/ca je vlastito znanje ocijenilo kao prosječno, a značajan broj smatra da je njihovo znanje o toj temi loše. Većina **ne sudjeluje u preventivskim programima** (najmanje su uključeni nastavnici/e u Srbiji, u odnosu na Hrvatsku - 27% i Mađarsku - 29% ili Španjolsku – 42%), ali izražavaju spremnost da pomognu, kao i veliku potrebu za **dodatnim znanjima i vještinama** u ovom području.

Značajan broj nastavnica/ka **nije doživjelo da su im se učenici/e obraćali za pomoć** u situaciji nasilja u njihovim vezama. Vjerojatnije je da će djevojke tražiti pomoć, nego mladići. Ipak, ohrabruje da je većina nastavnica/ka kojima su se učenice/i obraćale za pomoć (njih dvije trećine) **znalo kako im pružiti pomoć**.

Preporuke

Imajući u vidu rezultate istraživanja, vidljivo je da postoje zajedničke preporuke i promjene koje bi se trebale dogoditi u sve četiri zemlje kada je riječ o elektroničkom seksualnom i rodno uvjetovanom nasilju u intimnim vezama mladih.

- Važan je sistemski i sveobuhvatni pristup ovoj temi te uspostavljanje pozitivne i sigurne školske klime/kulture.
- Programi prevencije namijenjeni mladima trebaju se uspostaviti u okviru formalnog i neformalnog obrazovanja, osigurati rodno i dobno osjetljivi mehanizmi zaštite i potpore mladima te kampanje podizanja svijesti.
- Potrebno je osigurati program formalnog i neformalnog obrazovanja za nastavnike/ce i školsko osoblje.
- Nužno je uspostavljanje i provedba postupaka, protokola i jasnih smjernica u školama o postupanju u slučajevima nasilja u vezama mladih³².

³²

Svi izvještaji o rezultatima istraživanja (u Srbiji i usporedni za sve četiri države – Mađarsku, Španjolsku, Hrvatsku i Srbiju) i grafički prikazi podataka dostupni su na: www.cesi.hr